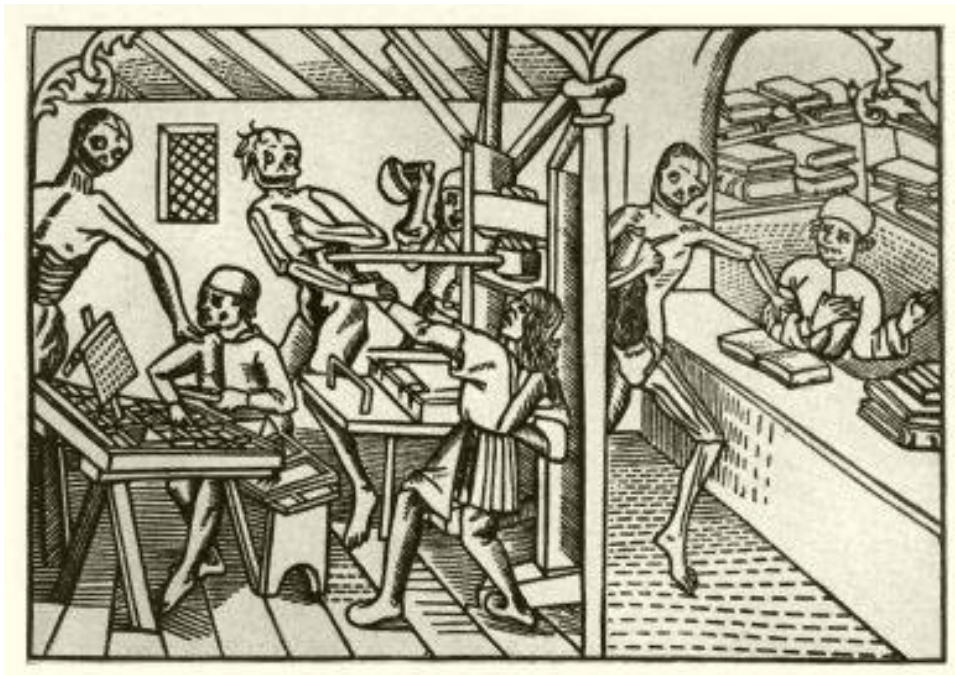

Korunk 2006 Október

Két erdélyi szamizdat kiadványról

Györffy Gábor

A környező szocialista országokkal ellentétben Romániában a nyolcvanas évek kezdetén egyetlen jel sem mutatott arra, hogy a hivatalos kultúrával szembeszegülő, életképes mozgalom bontakozhat ki. A romániai totalitarista rendszerben nem fejlődhetek ki a polgári társadalomból kiinduló kezdeményezések, amelyek a lengyel, cseh és magyar mintát követő második nyilvánosságot létrehozhatták volna. Annál kevésbé alakulhatott ki a demokratikus politikai ellenzék, amelynek ezekben az országokban a művészeti és tudományos szabadgondolkodás fórumai készítették elő a talajt. Miközben Magyarországon a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójára az Aczél György-féle „támogatott, túrt, tiltott” kultúra kategóriái a szabad kifejezésformák hatására bomlásnak indultak, helyet hagyva a szabad kultúra megnyilvánulásainak, Romániában az ellentétes folyamatnak lehettünk tanúi. A művelődéspolitikai majdhogynem teljesen lerombolta a megtúrt kultúra fogalmát, és az említett hármas felosztást kettős rendszerre redukálta, melybe csupán a hivatalos propaganda támogatása, illetve az alternatív formák tiltása tartozott.

Ilyen körülmények között a második nyilvánosság jellegzetes formájának, a szamizdatnak a romániai meghonosítása is reménytelen vállalkozásnak tűnt. A szamizdat fogalmát az irányított

gondolkodás elleni erkölcsi tiltakozás, a kommunizmus kultúrájával való szakítás jellemezte. Létrejöttét a szigorú ellenőrzésen túl a hivatalos cenzúra eltörlése nyomán állandósuló öncenzúra, a szabad gondolkodás válsághelyzete is gátolta. A magyarországi szamizdatirodalom hatására, elsősorban az 1981-ben kiadott Beszélő példájától ösztökélve, a nyilvános tiltakozásnak ezt a formáját első ízben a Nagyváradon 1982 elején megjelenő **Ellenpontok** 1

teremtette meg Romániában. Annak a meggyőződésnek a szellemében, amelyet Ara-Kovács Attila beköszöntő írása közvetített: „Mindannyian tudjuk, akárcsak szerte Európában, hogy e területen sem hisz már senki abban, amit e rendszer intézményeinek igazságérzete kimond, kinyomtat, és aminek hitelét mindannyiunkra rákényszeríti. [...] Épp ezért vállalkozunk arra, hogy minden véleménynek fórumot biztosítsunk. Föl szeretnénk szabadítani az íróasztalfiókokban elfekvő kéziratok szellemét s nem kevésbé azt a szellemiséget, amely az értelmiségi tudat hátsó udvarában az emberi öntudat értékeit még épen meg tudta őrizni.”²

Az állambiztonsági szervek hatékonysága miatt a lapnak nem lehetett hosszú élete: 1982-ben nyolc száma jelent meg Nagyváradon, majd a Magyarországra átcsempésztett anyagokból még egy lapszámot adtak ki. Az Ellenpontok a kommunista rendszerek politikája ellen tiltakozó mozgalmak részeként lépett fel; célja az volt, hogy ismertesse a kelet-európai jogfosztottságot s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, kulturális és gazdasági elnyomását. A Magyarországon keresztül Nyugat-Európában is terjesztett lap nemzetközi visszhangja nem maradt el: a Szabad Európa Rádió 1982 augusztusában ismertette az első három szám tartalmát, majd októberben Hanák Tibor Nyitott szemmel című műsorában olvasott fel jegyzetet a kiadványról.

Az egyre nagyobb nyilvánosság a romániai állambiztonsági szerveket is fokozott éberségre készítette. Habár a megjelenéshez még sokan hozzájárultak, az 1982. novemberi kihallgatáson Ara-Kovács Attila, Tóth Károly Antal és Szőcs Géza egyetemlegesen vállalták a felelősséget az illegális kiadvány megjelentetésével és terjesztésével kapcsolatban. A rendszer azonban óvakodott attól, hogy közismert ellenzékiekből „mártírokat csináljon”, ezért 1983 májusában a kivizsgáló szervek lezárták a szamizdat ügyét, és arra kényszerítették a szerkesztőket, hogy elhagyják az országot.

Az Ellenpontok esetét követően jó ideig nem merülhetett fel illegális kiadvány gondolata Romániában. Egészen 1988-ig, amikor Balázs Sándor kezdeményezésére születik meg az Erdélyben szerkesztett, viszont biztonsági okokból Magyarországon sokszorosított **Kiáltó Szó**. A szamizdat megjelenése ahhoz az időszakhoz kötődik, amikor a kommunista rendszer beolvasztó politikája nyomán az erdélyi magyarság identitástudatában fellépő törések a kollektív lét folytonosságát fenyegették. A cselekvéshez vezető alapgondolatokat fellelhetjük Balázs Sándor titokban írt kéziratában, amelyet pár hónappal a Kiáltó Szó megjelenése előtt, 1988 márciusában fejezett be.³ A diktatúra állandósulása, a növekvő kilátástalanság a Magyarországra menekülők hullámát váltotta ki, az itthon maradók jövőképét pedig a beletörődés, az életkörülmények megváltoztathatatlan volta jellemezte, a kiúttalanság, amelyhez az a képzet is hozzájárult, hogy a hatalom végérvényesen berendezkedett,

megdöntésére nincs remény.

A kisebbségi identitástudat és a nemzetiségi hovatartozás átélésének zavarához a kommunista propaganda egyoldalú információs áradata is hozzájárult, a kommunikáció bármilyen nyílt formájának a hiánya, amely végső soron az egyéni és közösségi elzárkózást eredményezte. A Kós Károly-i program nyomdokain haladó Kiáltó Szó szamizdat célja éppen a párbeszéd kialakítása, az elszigeteltség feloldása, a magyarság helyzetének ismertetése és a román demokratikus erőkkkel való szövetkezés volt. Kezdeményezői ez idő tájt nem reménykedhettek abban sem, hogy az új magyar pártvezetés fellépése kedvező változást idéz elő Erdélyben, hiszen 1988 augusztusában Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu aradi találkozója szertefoszlatta az erre vonatkozó ábrándokat.

A Kiáltó Szó megszerkesztett számai szűk körben terjedtek. Közülük csak kettő jelent meg sokszorosítva, nagyobb nyilvánosság előtt; a további számok terjesztése az 1989-es fordulat után elvesztette aktualitását. A szamizdat történetéről első ízben Balázs Sándor ír a Korunk 1990. évi első számában, ahol Beköszöntő címmel a kiadvány lapindító programja is megjelenik: „Tisztában vagyunk azzal, milyen sorsot szán nekünk a mostani államvezetés. Iskoláinkat elveszik, kultúránkat kalodába zárják, templomainkat, falvainkat lerombolják, közösségeinket szétzúzzák [...]. Szent meggyőződésünk, hogy a kisebbségünket megosztó belső határvonal ellenére létezik össz-nem-zetiségi érdek, a Romániában élő valamennyi magyarnak a létproblémája, s ez nem más, mint megőrizni nemzetiségi entitásunkat. [...] Ahhoz, hogy a nekünk kijelölt sorsot el tudjuk kerülni, mindenekelőtt meg kell értenünk létviszonyainkat. Főleg ehhez akar hozzájárulni a Kiáltó Szó. [...] Tudjuk, hogy pontos akcióprogramra van szüksége a kisebbségi magyarságnak. Ennek körvonalait lapunkban felvázoljuk, részletekbe menő kidolgozása azonban legyen a szélesebb körű közös erőfeszítések eredménye.”⁴

A szamizdat létrejöttének, politikai programjának és tartalmának részletes bemutatására Balázs Sándornak a Kriterion gondozásában nemrég megjelent kötete vállalkozik.⁵ A megszerkesztett lapszámok rekonstruálása kordokumentum az 1989 előtti romániai léthelyzetre vonatkozólag, illetve jelzése annak, hogy az erdélyi magyarság a diktatúra időszakában is felemelte hangját az önkény ellen. A két részre tagolt kötet első részében kerülnek bemutatásra azok a témakörök, amelyek szerint a második részben közölt, eredeti formájukat megőrző írások csoportosulnak.

A Kiáltó Szó politikai állásfoglalása elsődlegesen a közvetlen feladatokra összpontosít, az egyetlen kiutat a párt-diktatúra megszűntében látja, amely csak az országban élő népek összehangolt erőfeszítésével lehetséges. Abban a hitben, hogy egyetlen ország sem haladhat hosszú ideig az európai politikai áramlatokkal ellentétes irányba, A Ceaușescu-korszak után című írás bizakodó hangneme a végérvényesen berendezkedett kommunista hatalom mítoszát igyekszik lebontani. Összefoglalja ugyanakkor a távlati célokat, és körvonalazza a romániai magyarságnak a rendszer bukása utáni politikai platformját.

A Balázs Sándor által felállított tematikai felosztáshoz tartoznak a „menni vagy nem lenni” vitára vonatkozó anyagok, amelyek a két világháború közötti Makkai-féle Nem lehet vitát fogalmazták újra a módosult viszonyokhoz igazodva. Az álnéven közlő szerzők ellenérveket sorakoztatnak fel a vitaindító tézis ellen, mely szerint az értékméntésnek egyetlen módozata az eltávozás. Spectator az önfenntartó transzszilvanizmus eszméjére hivatkozik, és ennek alapján jut el a „lenni és követelni” megfogalmazáshoz. Balázs Sándor – álnéven Peer Gynt – gyakorlati érvelése pedig kizárja, hogy a kétmillió erdélyi magyarság belátható időn belül asszimilálódhat.

Az egyházak helyzetével foglalkozó írások a különböző vallásfelekezeteket szólaltatják meg a megmaradásért folytatott együttes küzdelem szellemében. A magyar–román kapcsolatok tárgyköre a demokratikus szellemű románsággal való szövetkezés lehetőségeit vizsgálja, azokat a támpontokat, amelyek a szolidaritáson alapuló ellenállást elősegíthetik. A közös eszméken túl a Doina Corneával folytatott „levelezés” annak is tanúbizonysága, hogy a kisebbségi jogok tekintetében a szolidaritásnak bizony megvoltak a határai. A megállapítás a romániai magyarság 1989 utáni történetére való tekintettel sem érdektelen.

A Kiáltó Szó megjelenése óta eltelt több mint másfél évtized alatt sokat változott a világ. A kommunista időszak szamizdat kiadványai ma már azt a történelmi kort dokumentálják, amikor a nyomtatott szó igazsága csak a hatalom kijátszásával kerülhetett nyilvánosságra, az ellenőrzés törésvonalai mentén. Az erdélyi kisebbségi létnek egy fejezete jelenik meg bennük; helyzetkép és egyben tiltakozás az önkény ellen.

JEGYZETEK

1. Az Ellenpontok történetét illetően lásd Tóth Károly Antal (szerk.): Ellenpontok. Pro-Print, Csíkszereda, 2000.; Molnár János: Az egyetlen. Az Ellenpontok és az ellenpontosok története. Szeged, 1993.
2. Tóth Károly Antal (szerk.): i.m. 29.
3. A kézirat 1995-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál Identitástudatunk zavarai címmel.
4. Balázs Sándor: Kiáltó Szó. Amit a cenzúra nem vett ki. Korunk, 1990.1.
5. Balázs Sándor: Kiáltó Szó. Volt egyszer egy szamizdat. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005.

